

Estetická vnitřní podstata sousoší

Sergej O. Prokofjev

Chceme-li najít estetické kořeny sousoší v celkovém díle Rudolfa Steinera, musíme se vrátit až k okamžiku, kdy 9. listopadu 1888 ve své přednášce „Goethe jako otec nové estetiky“ zveřejnil poprvé své estetické krédo.

Na začátku přednášky Rudolf Steiner zdůrazňuje především tlvě periody v dějinách Západu: rozkvět řecké kultury - přitom padla jména Aristoteles a Platon - a evropský středověk. V obou epochách připomíná, že estetika tehdy ještě nebyla konstituována jako samostatná vědní disciplína, protože k tomu ještě nebyly dány objektivní předpoklady. To se stalo ve vývoji lidstva teprve na konci 18. století, kdy učinili první krok k založení estetiky jako vědy o kráse především ve střední Evropě Winckelmann a Lessing. Tyto první snahy našly brzy své pokračování a kulminaci ve spolupráci Goethově a Schillerově. Především Schiller dokázal podle příkladu Goetha, v němž spatřoval vzor pravého umělce, podat základy úplného estetického systému ve svém spisu „Dopisy o estetické výchově“. Podle Rudolfa Steinera patřily k „nejvýznamnějším, co estetika kdy vytvořila“ (GA 271, 9. 11- 1888).

Na to, co Schiller a Goethe v této souvislosti jen lehce naznačili, musíme dnes - podle mínění sedmadvacetiletého Rudolfa Steinera - navázat, abychom vytvořili takovou estetickou vědu, která je přiměřená naší době. Proti tomu stojí estetické názory především dvou velkých filosofů, kteří ovládli a trvale ovlivnili evropský myšlenkový život v době po Goethovi. Jsou to Schelling a Hegel, jejichž estetické úsudky Rudolf Steiner - i když plně uznával jejich práci v jiných filosofických oblastech - zásadně odmítl. Neboť budoucí estetika a s tím i konkrétní vývoj umění neměly v žádném případě navazovat na tyto dva filosofy, ale jasně a pochopitelně na oba jejich předchůdce (Schillera a Goetha). A pak přichází centrální poselství výkladů Rudolfa Steinera, které formuloval na základě polán ty těchto dvou estetických směrů, přičemž současně naznačil, kam se musí ubírat umění, aby našlo nové spojení s duchovním světem jako svým zdrojem.

V návaznosti na Goethova slova: „Víc než Co přemýšlím Jak“ („Faust“, 2. díl) popisuje Rudolf Steiner obě estetická stanoviska a staví se rozhodně na stranu toho druhého: „Je zřejmé, na co v umění narážíme. Nikoli na ztělesnění nadsmyslového, ale na přetvoření smyslově-skutečného. Skutečnost se nemá po nořit do výrazových prostředků: ne, má zůstat ve své úplně samostatnosti; jen má dostat novou podobu“ (tamtéž). Zde se nejedná o to, aby fyzicko-materiální svět dostal jen nový kabát, v němž se smyslově viditelně zjeví idea, a takto podrobená se stane jen symbolickým podáním ducha, ale jde o to, aby umělec uchopil a proměnil hmotu tak, že hmota sama přijme duchovní vlastnosti. V dalším průběhu své přednášky formuluje Rudolf Steiner ještě precizněji toto nové zaměření umění, přičemž vychází ze stejné polarity: „To není ‚idea ve formě smyslového jevu‘, je to právě naopak, je to ‚smyslový jev ve formě ideje‘. Obsah krásy, který činí látku ležící v jeho podstatě tedy vždy reálnou, bezprostředně působící a dávající jí formu, se stává ideálem. ... Krása není božství ve smyslově-reálném oděvu, nikoli, je to smyslově-reálný objekt v božském oděvu“ (tamtéž). A nyní přichází rozhodující věta: „Umělec nepřináší božství na Zemi tím, že ho nechává proudit do světa, ale tím, že nechává svět [až do jeho hmoty] pozvednout se do sféry božství“ (tamtéž). Jen když umělec sleduje tuto cestu věrně a nekompromisně, stává se ve své tvorbě „pokračovatelem světového ducha“. V tom tkví „kosmické poslání umělcovo“ (tamtéž).

Pokud by chtěl člověk pochopit celou hloubku vyjádření mladého Rudolfa Steinera, musel by si na tomto místě položit dvě otázky: Co by bylo úplné a nejvyšší uskutečnění prvního a pak druhého z obou zde uvedených estetických principů v lidských dějinách?

Co by to znamenalo světově historicky v prvním případě, kdyby se spojila nejvyšší idea neboli nejvyšší duch z nadmyslového světa s hmotou, v tomto případě s lidským tělem? (V prvním citátu dokonce použil Rudolf Steiner přímo slovo „ein Verkorpern“ - ztělesnění.) Právě to se ale uskutečnilo na rozhraní věků při křtu v Jordánu, když se nejvyšší duch nadmyslového světa, Kristus, spojil s tělem Ježíše z Nazaretu. Proto můžeme říci, že celý předcházející mysteriálně-historický vývoj lidstva měl úkol připravit tento okamžik, k němuž ale vše už od začátku směřovalo. Tato událost byla skutečně před mystériem na Golgotě tím největším v celých dějinách lidstva.

Když povzneseme tímto způsobem druhý estetický princip, v němž Rudolf Steiner ukázal budoucnost umění, na podobnou úroveň a zeptáme se, kde nalezneme v dějinách lidstva jeho nejvyšší uskutečnění, totiž hmotu samotnou proměněnou (ak, že se stává ideou (myšlenkou) neboli čistým duchem, pak dojdeme k tomu, co Kristus při mystériu Golgoty vytvořil pro celou budoucnost lidského vývoje. Je to tělo zmrtvýchvstání, v němž se pozemská látka stává duchem neboli čistou myšlenkou. Proto je pro Rudolfa Steinera fantom Krista „reálnou myšlenkou“ (GA 131,10. 10.1911) a současně dokonalým „duchovním tělem“, které při zachování tělesných kvalit (GA 131, 12. 10. 1911) dokáže jako duchovní bytost procházet fyzickými objekty, na což poukazuje také evangelium. (Viz J 20,19)

Nyní se nám stává esoterické pozadí citovaných přednášek mladého Rudolfa Steinera stále srozumitelnější. Při jejich srovnání s dominantními estetickými proudy, které zůstávají dodnes - i když už umění počítá s duchovním světem a hledá k němu přístup - rozhodující, nechtěl Rudolf Steiner rozhodně navázat na epifanii jako na naplnění celého předkřesťanského vývoje, ale na zmrtvýchvstání při mystériu na Golgotě jakožto na zárodek pro budoucnost lidstva a Země. To je tajemné a nevyslovené poselství, které stojí z esoterického hlediska v pozadí přednášky „Goethe jako otec nové estetiky“.

V tom spočívá základ toho, proč Rudolf Steiner v září roku 1909, když už položil základy anthroposofie a dal do nakladatelství rukopis knihy „Tajná věda v nástinu“, nechal vytisknout! tuto přednášku, a to dokonce bez jakékoli obsahové změny.^{1,1} Rudolf Steiner zdůrazňuje v předmluvě tohoto spisu, že se v žádném případě nejedná o nějaký zlom v jeho vnitřním vyvoji, protože jinak by nemohla být tato předanthroposofická přednáška beze změny znovu vydána v jeho anthroposofické tvůrčí periodě. V této souvislosti sám píše: „A pokud chce člo věk nalézt zvláště v mém duchovně vědeckém, anthroposofu kém působení nějaký obrat v mých ideách, pak mu mohu od povědět, že se mi ideje této přednášky při opětovném přečtení jeví jako zdravý základ k anthroposofii. Ano, dokonce se mi zdá, že právě k pochopení těchto idejí je zapotřebí anthroposofického způsobu představivosti. ... Co stálo tehdy před dva ceti lety za mým světem idejí, jsem od té doby rozpracoval do nejrůznějších směrů; to je existující skutečnost, nikoli změna světového názoru“ (GA 271). Že tomu tak opravdu je, to jsme ukázali v předchozích úvahách. Pokusili jsme se totiž pochopit, co bylo základem této rané přednášky Rudolfa Steinera, když člověk, vychází-li ze svých vlastních názorů, na to narazí při později rozvinutém „anthroposofickém způsobu představivosti“, a chce si tak ujasnit důsledky a směřování vnitřního vývoje Rudolfa Steinera od jeho mládí až k založení anthroposofie na základě některého z těchto příkladů.

Tak potřeboval Rudolf Steiner v podstatě vzato stále sledovat jen to, co jasně formuloval v roce 1888 jako estetický princip, a přeměnil to do konkrétních uměleckých forem, aby došel k tomu, co během jeho pozdější činnosti vzniklo z anthroposofie postupně jako nový umělecký impuls. Zeptáme-li se, které konkrétní umělecké formy musely vzniknout z praktického použití tohoto uměleckého principu, který Rudolf Steiner ve své přednášce tolik obhajoval, můžeme říci: Když Rudolf Steiner usiloval uskutečnit tento princip, podle kterého se zobrazí „smyslový jev ve formě ideje“ neboli ducha, v konkrétních uměleckých formách, pak musel dojít právě k tomu, co nazval v souvislosti se svým vlastním uměním „spirituální realismus“.

Co to ve skutečnosti znamená, nám ukázal Rudolf Steiner především ve svém sousoší. Neboť právě na něm můžeme vidět, jak ve smyslu tohoto estetického principu na sebe bere hmota duchovní podobu, je-li zasvěcenci umožněno portrétovat opravdu věrně bytosti duchovního světa. A jak jsme už viděli, vznikla touto cestou plasticky i malířsky jak postava Reprezentanta lidstva, tak i Lucifer a Ahriman.

Přeneseme-li nyní zmíněný princip na malířskou metodu, jak ji použil Rudolf Steiner především v malé kupoli prvního Goetheana, nemáme už co do činění se symbolizujícím zobrazením duchovního obsahu malířskými prostředky, ale s přirozeným zrozením duchovní imaginace z živoucí podstaty a tkaní barev. Tímto způsobem jsou barvy svým novým použitím natolik produchovněny, že umožňují samy ze sebe podat zdánlivé formy duchovní skutečnosti. V tomto smyslu znovu namaloval Rudolf Steiner vlastnoručně jižní stranu malby malé kupole (včetně centrálního motivu), protože s ním pracující umělci vytvořili všechny motivy abstraktně-symbolicky - ve smyslu estetického principu Schellingova a Hegelova.

Když dnes na základě dochovaných fotografií srovnáme malby malé kupole provedené manžely Jadwigou a Františkem Siedleckými, Arildem Rosenkrantzem a dalšími s tím, co vytvořil Rudolf Steiner sám, vycítíme velmi silný rozpor výše popsaných polárních estetických principů. Nebo, vyjádřeno spíše v uměleckohistorické perspektivě, můžeme říci: To, co namaloval Rudolf Steiner, zůstává i dnes, po téměř sto letech, nadčasové, a tím zcela moderní. Naproti tomu malířské pokusy zmíněných umělců jsou z dnešního hlediska absolutně svázány s dobou - ať už jsou provedeny více ve stylu secese, expresionismu nebo symbolismu, patří jednoduše k všeobecně panujícím uměleckým směrům začátku 20. století.

V souvislosti s druhým vydáním přednášky „Goethe jako otec nové estetiky“ v roce 1909 si musíme vzpomenout ještě na to, že měl Rudolf Steiner ve stejném roce už zmíněnou přednášku při slavnostním otevření přednáškové místnosti pobočky v Berlíně, kde mluvil o třech obrazech a jejich spojení s epochami vývoje lidstva, jež zmínil už v roce 1888 (Řeck >, středověk a začátek 20. století). Tak tu stojí jako naděje třen obraz, který musí jednou vzniknout z inspirace nového ducha, jenž působí v duchovní vědě, a to bezprostředně v souvislosti s obsahem přednášky z roku 1888, a také jako výzva k usku tečení tam poprvé formulovaného estetického principu, nyní už vycházejícího z anthroposofie, v konkrétních umělec kých dílech, jak to bylo provedeno v centrálním motivu malby v kupoli prvního Goetheana a později v sousoší.

Když se ještě na závěr znovu vrátíme k nejvyššímu vzoru obou estetických základních principů přednášky „Goethe jak otec nové estetiky“, totiž k momentu, kdy se Slovo stalo tělem při křtu v Jordánu na jedné straně a kdy se tělo stalo Slovem při zmrtvýchvstání Krista na straně druhé, pak je tu zároveň to, co Rudolf Steiner označuje jako dvojí Michaelovo zjevení lidstvu. První nastalo krátce po rozhraní věků a je zachyceno v prologu Janova evangelia. Druhé přichází v naší době, v níž Michael poprvé od mystéria Golgoty začal působit jako Duch času vedoucí lidstvo.

Obě tato zjevení shrnuje Rudolf Steiner v následujících slovech: „Že se Slovo stalo tělem, je první Michaelovo zjevení, že se tělo stalo duchem musí být druhé Michaelovo zjevení“ (GA 194, 22. 11. 1919). V tomto smyslu je estetický princip formulovaný Rudolfem Steinerem v roce 1888 jasnou zprávou o druhém Michaelově zjevení. A protože dnes „nachází Michaelova cesta ... své pokračování v cestě Kristově“ (GA 194, 23. II.1919), vede také směr, který si vytyčil mladý Rudolf Steiner ve své přednášce, přes všechny zkoušky na přelomu století k jeho osobnímu zážitku Krista, zážitku, jenž potom našel své umělecké vyjádření v sousoší a odpovídajícím motivu malé kupole.

„ V této postavě můžeme objevit, když pocítíme to, co v ní spočívá jako centrální bytost všeho světového bytí, Krista. Krista dnes mtižeme objevit čistě duchovně. “

Rudolf Steiner

„Ze všech věcí je toto nejdůležitější: postavit jednou takovou stavbu, která bude ve všech svých formách reprezentovat vtělení oné spirituální bytosti, s níž se chceme spojit.“
Rudolf Steiner

„Ne Já, není to mé vlastní Já, co svými vnějšími formami [stavby] zde vystupuje před zrak, ale to chce mluvit Kristus, který hledá výraz, zjevení prostřednictvím slov vyšších hierarchií. A tato stavba má být jeho, ústy!“
Rudolf Steiner